

mentálódik teljes tisztasággal mint szemnyitó forradalmi valóság, akkor nincs... értelme közvetítésének." Ezért teszi az értékelés mértékévé, hogy mennyire és hogyan tükröződik az osztályöntudat, mennyire látja világosan az író az osztályviszonyokat.

Mindig a „korparancs” szellemében, az átélte háború nyomasztó emlékeinek terhével, az „örzök vigyázatok...” ihletében ír. Gyakori dicsőítő szava: tettkönyv, vádirat, kordokumentum. Az igazságtalanságokat, embertelenségeket leleplező művekről írt véleményét így summázzhatnánk, „regény-nél több, mert maga az élet... és ez a több dönti el minden mai irodalmi munka értelmét és értékét.” (1929.) A fasizmus veszélye lelkiismereti parancsá tette a zólai mondat ihletét: „Nem akarok hallgatni, mert nem akarok bűnrészes lenni!”

Igy végül az igazi tettkönyvvé Fábry műve válik.

Ezért több ez a könyv recenziók gyűjteményénél.

Szabó Zoltán

Illés Béla: Lövészárokban... Válogatott cikkek, publicisztikai írások, karcolatok. 1916–1966. Válogatta és szerkesztette: Jászberényi József. Bp. 1967. Szépirodalmi K. 599 l.

Illés Bélát, mint ahogy erre ő maga is rámutat, az olvasóközönség elsősorban mint szépirot, *A Kárpáti rapszódia*, a *Fegyvert, vitézt énekelek*, a *Honfoglalás* stb. íróját ismerte meg és tartja számon. Pedig ő újságírói, publicisztikai tevékenységét egész életében legalább olyan fontosnak tartotta. Érthető is ez, hiszen éppen ez a kötet bizonyította, hogy cikkei nem a véletlenül adódó aktualitások szüleményei, hanem mintegy tudatos koncepcióba: ideológiai és politikai eszmék, célkitűzések, a kommunizmus győzelméért folyó harc szolgálatába sorolhatók. A fejezetcímek (*Inasévek*, — *A Téli palota elfoglalásától Gagarin űrrepüléséig*, — *Történelmi lecke*, — *A napot nem lehet megállítani*, — *Hőseinkre, harcainkra emlékezünk*, — *Egyéb cikkek* — *karcolatok*) csak részben tükrözik ezt az eszmeiséget, hiszen ezek a cikkek egyúttal magának az írónak az életét, szemléletének, érzelmi eszmei fejlődésének útját is mutatják. „Mikor első írásaimat írtam — olvassuk az előszóban —, még igen messze voltam attól, hogy szocialista legyek, és ezért akkori írásaim ma nemcsak a szerkesztők és íróársak számára idegenek, de rám is megdöbbentően hatnak.”

Valóban, ha az *Inasévek* c. ciklus első tanulmányait nézzük, inkább radikális humanista polgárt, mint meggyőződéses szocialistát érzünk még bennük. Kijelenti

például, hogy „A politika az önzés tudománya, az elvek és programok az önzés formái csupán, és kielégülésének eszközei.” Majd néhány sorral lejjebb: „Az egyirányú érdekek és önzések összevetéséből osztályok keletkeznek”... Persze részben csak egyéni szóhasználatról és értelmezésről van itt szó, de kétségtelen, hogy a két év múlva, 1918-ban írt, *A szellemi munkások és a szocializmus* c. nagyobb cikkében már egyértelműen a marxista szemlélet szemszögéből vizsgálódik, érvel és foglal állást. Nincs ugyan itt helyünk arra, hogy cikkeit vizsgálva nyomon kövessük Illés Bélát publicisztikai fejlődésének útján, de bátran el is tekinthetünk ettől, mert ezzel lényegében be is fejeződik Illés Béla publicisztikai tevékenységének ez az erősen filozófikus, esszézerű jellege. A *Spartacus életé*-ben már érezhető a későbbi Illés-cikkek elbeszélőbb, majd mindinkább anekdotikusabb sajátossága. Van ebben az anekdotikusságban valami biztonságosság és tanító-, nevelőszándék. Anekdotái példázatszerűek. Az *erdő rémmeséiben* pl. arról ír, hogyan rövidítik meg a kapitalisták a munkásokat. Az alávaló családok több esetét vázolja, majd következik a példázat. Így kezdi: „Minden kiszínezés, minden magyarázat nélkül leírom Csanda Ferenc éhen halt polinai munkás temetését”... Föltétlen hatásos módszer ez, ha később gyakran szinte más szóirodalmi jellegű anekdotizmussá válik is. (*Szása*, *Anna Kovalszkája*, *Budenko professzor Davidovkában* stb.)

Említettem, hogy Illés Béla az előszóban igyekszik éles különbséget tenni szépirodalmi és publicisztikai írásai között. Elméletileg helytállóan is érezzük ezt a különbségtételt, a kötet azonban, mint láttuk arra mutat, hogy gyakorlatában gyakran elmosódnak a határok. Példái, anekdotái nemegyszer annyira szépirodalmivá teszik publicisztikai írásait, hogy novellának is tekinthetjük. (*Szása*, *Karácsony Urivban*, *Találkozás*, *A szabadság jezsuitái* stb.) Az a tény, hogy ezeket az író ide, ebbe a kötetbe is besorolta (ui. többel találkoztunk már novellái között is), arra mutat, hogy ő maga sem tart szigorú határokat.

A gyűjtemény dokumentum értéke kétségtelen, de itt valamit mégis szóvá kell tennünk. Aki végigolvassa, vagy akár csak átlapozza ezt a kötetet, meglepődve tapasztalhatja, hogy Sztálinnak még a neve sem fordul elő a „sztálini korszakból” származó cikkekben sem. Még olyan esetekben sincs szó Sztálinról, mint pl. a *Lenin elvtárs ravalánál* (1924). A *moszkvai ütközet* (1951) vagy a *Békeszerződés*. Természetesen elképzelhetetlen, hogy az eredeti formában is így lenne. A kiadó ragaszkodott volna ilyen értelmű átdolgozáshoz? Vagy az író? Mindenképp kár volt, mert ez sokat elvehet a

történelmi hiteléből. S ha már így döntöttek, legalább az előszóban meg kellett volna említeni, s megfelelően indokolni.

Seres József

Turczel Lajos: Két kor megszgyén. Bratislava, 1967. Tatran. 311 l.

Turczel Lajos könyve első komoly kísérlet arra, hogy monografikusan dolgozza fel a csehszlovákiai magyar irodalom 1918–1938 közötti időszakának feltételeit és problémáit. Tehát azt a közeget, amelyben kialakulhatott az ottani magyar irodalom. Ennek következtében a hangsúly inkább a társadalmi, politikai, szociális, kulturális, s csak ezek jegyében az irodalmi kérdésekre is esik. Kötetének néhány fejezete, e fejezetek jellege több vonatkozásban közelebb áll az időközben megjelent jugoszláviai Rehák László *A kisebbségek Jugoszláviában* című könyve problematikájához, mint az ugyancsak időközben megjelent Csanda Sándor kötetéhez, az *Első nemzedékhez*; ezzel mindössze a kötet célkitűzésének tendenciáit kívánjuk jelezni, semmint — akár futólagos — összehasonlítást tenni a párhuzamként idézett könyvekkel.

Megérték a külső és belső feltételek — a politikaiak, s a tudományosak is arra, hogy ilyen jellegű könyv napvilágot láthasson. Turczel Lajos — imponáló tárgyismerettel és kellő erkölcsi bátorsággal — tükröt tart korunk elé. Könyvének tárgyilagos hangja használ — visszahatva — a módszernek, s a tematikát is a kellő mederben tartja. Tény, megannyi tény; szembeállítás, viszonyítás újra és újra. Nem az egyéni látás prizmáján torzulók a könyv tárgyául szolgáló évtizedek. Ennek háttéréül szolgál: a nagy igényű, nagy lélegzetű műnek inkább fele, semmint egyharmada jegyzet, amely önmagában véve is ígéretes monográfia kereteit rejti magában. Alkalmassat arra, hogy egy más alkalommal a szerző — eme gazdag anyagra építve — folytassa a megkezdett munkát — a szintézisig.

A csehszlovákiai magyarság kulturális életének első két évtizedét foglalja össze Turczel Lajos — egy új berendezkedésű államban. Úgy véljük: ennek fokozottabb hangsúlyozása nem ártott volna, vagyis az, hogy ugyanabban a történelmi periódusban két-

féle állam létezett egymás mellett: egy polgári demokratikus Csehszlovákia, és egy félféudális Magyarország. Ez esetben az ellentéték hangsúlyozása sajátos eredményhez vezetne: fejlődésében mutatná be a két ország történetét, azt, hogy a második világháború végén azután — együtt léptek át egy új rendbe. Fábry Zoltán és Balogh Edgár — több ízben — élesebben és plasztikusabban vetették fel e kérdést.

A könyv hét fejezete átfogja a szóban forgó két évtized kulturális életét. Amikor köszönettel nyugtázzuk Turczel Lajos hatalmas vállalkozását — hiányoljuk az „irodalmibb” kitekintést, legalábbis annak jelzését. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a szerző fúgaszerűen felépített — könyveken át vezethető — tematikai rendszere erre fel is hívja a figyelmet. Az *Írások mérleg n*, valamint az *Írás és szolgálat* után joggal várható a szintézis igénye, annak jelentkezése. De mintha az *alapkérdések* mellett elsikkadt volna pl. az irányzatok, irodalmi izmusok stb. csíráinak sejtése. Úgy látjuk: a célkitűzésnek megfelelő belső tagolás, a könyv ökonomikus felépítése kissé merev sémákhoz ragaszkodik. A kelőbb mozgékonyabb többet használt volna a kötetnek. Ez a mozgékony irodalmi „szférákban” is inkább láthatóvá tenné azokat a hajszálcsoveket, amelyeken keresztül pl. a magyar progresszió fel tudta venni a kapcsolatot a csehszlovákiai magyar irodalommal. Ez esetben az amúgy is sokszorosan rétegződött problémamások — amelyeket Turczel Lajos bemutat — még tovább finomodtak volna; élesedtek is volna egyes kérdések, míg így belemosódtak egyetlen hatalmas történelmi folyamatba.

A kép azonban, mit Turczel Lajos ad: így is éles, rádöbentő. Méltó folytatása a korábbi éveken elindított — még gyérnek mondható — munkálatoknak, amelyek a csehszlovák és magyar kulturális és irodalmi kapcsolatok vizsgálatára irányultak. E művek sorában Turczel Lajos könyve *alpműnek* minősíthető, amely útmutatást ad a további hasonló munkákhoz; mint forráshoz lehet e műhöz nyúlni. Részletkérdésekben lehet majd vitázni, de az alapvetés kézen áll, s annak érdeme Turczel Lajosé. Felkészültsége, eddigi munkái feljogosítanak arra, hogy tőle várjuk e mű szerves folytatását, a szintézist is.

Kovács Győző